

TÜRK DİLİNİN VE EDEBİYATININ YAYILMA ALANLARI

BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ

7-9 Ekim 2010

Türk Dil Kurumu Yayınları

Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılmış Şöleni Bildirileri:
7-9 Ekim 2010 / Yayıma hazırlayanlar: Nevzat
Özkan, Bayram Durbilmez.— Ankara: Türk Dil
Kurumu, 2014.

452 s. ; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1129)

ISBN 978-975-16-2968-5

I. Toplantılar, Türk Dili I. Özkan, Nevzat (yay. Haz)
II. Durbilmez, Bayram (yay. Haz.)

410

Türk Dil Kurumu Yayınları

**TÜRK DİLİNİN VE EDEBİYATININ
YAYILMA ALANLARI BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ**

7-9 Ekim 2010

Yayıma Hazırlayanlar
Nevzat ÖZKAN
Bayram DURBİLMEZ

Ankara, 2014

ÖZBEKİSTAN'DAN KERKÜK'E AKRABALIK VE HİTAP KELİMELERİMİZ

Önder SAATÇİ*

Giriş

Bildirimizde, Kerkük ağızı ile Özbek Türkçesi arasında gözlemlediğimiz akrabalık ve hitap kelimelerinin benzerliklerini ve ortaklıklarını ele alarak millî varlığımızın temeli olan dilimizin, kültürümüzün birliğini gözler önüne sermeye çalışacağız. Bu çalışmamızda ele aldığımız Kerkük ağızı, bilindiği gibi, Oğuz Türkçesi içinde, Azerbaycan Türkçesinin bir ağızı olarak ele alınmaktadır (Ercilasun 1993b, 114-115; Saatçi YLT, 211). Öte yandan Özbek Türkçesi Karluk Türklerinin bugünkü nesillerinin kullandığı bir lehçe olup tarihteki Çağatay Türk yazı dilinin devamıdır (Yaman 1994, 149). Bu iki lehçenin konuşulduğu alanlar arasında binlerce km'lik bir mesafenin bulunduğu ve her iki lehçenin zaman içinde farklı yabancı dillerle temas ettiği de göz önüne alındığında, aşağıda sıralayacağımız kelime ortaklıklarının ve benzerliklerinin, Türk dilinin ve kültürünün devamlılığı açısından ne derece önemli bulgular olduğu ortaya çıkacaktır. Zira bilindiği üzere, Özbek Türkçesi, İran'a yakınlığından dolayı, bılıhassa yazı dilinde, pek çok Farsça unsur barındırırken (Yaman 1994, 150; LS, X), yirminci asırdan itibaren de Rusçanın belirgin etkisi altında kalmıştır (Yaman 1994, 150; Akar 2010, 308). Kerkük ağızı da bılıhassa ses yapısı ve kelime hazinesi bakımından Arapçanın etkisi altındadır (Saatçi 2003, 207; EH 2003, 77-78; KTS 27). Ancak Türklerde aile kurumunun her devirde kendini koruması ve akrabalık ilişkilerimizin bugün dahi canlılığını yitirmemesi akrabalık ve hitap kelimelerimizin yozlaşmadan bugünlerre aşağıdaki benzerliklerle gelebilmesini sağlamıştır.

Şimdi, iki lehçe arasındaki akrabalık ve hitap kelimelerinin karşılaştırılması yoluyla elde etmiş olduğumuz bulguları dikkatlerinize sunuyoruz.

Özbek Türkçesinde ve Kerkük ağızında hitap sözleri

Özbek Türkçesinde *dädä* kelimesi, Kerkük ağızında olduğu gibi, babaya hitapta kullanılmaktadır (Kuçkartay 1997, 259; KTS 131). Bununla beraber, “dede”

* Okt., Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Türk Dili Bölümü.

kelimesi Kerkük'te çeşitli ekler alarak *dede-we*, *dedē-sí*, *dede-m dedē-sí* şekilde-riyle erkekler arasında birbirine samimiyetle hitap ederken söylenir. Bu hitaplarda Türk ailesi içinde babayı onde tutan anlayışın izleri oldukça belirgindir. Böylese hitaplarla kişi, karşısındakinebabası kadar değer verdiği dile getirmış olur. Bu kelime (dede) Kerkük ağzında ayrıca, hitap sırasında ismin önüne getirilerek unvan biçiminde de kullanılır: *Dede Şemil*, *Dede Enwer*, *Dede Çetin*, ...

Özbek Türkçesindeki *buvi*¹ kelimesi de Kerkük ağzında *bibi* şeklinde telaffuz edilmekte (KTS, 95), her ikisinde de “büyük anne” anlamını taşımaktadır (Ercilasun 1993 a, 94; LS, 88-89). Kerkük ağzında bu kelimenin ikinci hecesindeki *-b-* ünsüzü, belli ki Özbek Türkleri arasında *-v-* ye dönüşmüştür. Oğuz Türklerinden olan Irak Türklerinin, Orta Asya'dan uzun bir zaman önce göç ettiği ve aradaki coğrafi uzaklık dikkate alındığında böylesi bir değişikliğin gayet tabii olduğu söylenebilir. Bu kelimeler her iki Türkçede de hem akrabalık bildirip hem de hitap olarak kullanılmaktadır (Kuçkartay 1997, 259). Bunun yanında, Özbek Türkçesinde büyük anne anlamına gelen *māmā* kelimesi de bulunmakta (Ercilasun 1993a, 94; LS 42-43); ancak bu kelime Kerkük ağzında, *māma* şeklinde telaffuz edilip yalnızca anneye hitapta kullanılmaktadır.

Özbek Türkçesindeki *äkä* kelimesi ise Kerkük ağzında zamanla değişerek *ağa* biçimine girmiştir. Bununla beraber, Özbek lehçesinin bazı ağızlarında *äga* biçiminde de söylendiği görülür (LS, 8-9). Özbekler arasında, aile içinde büyük kardeşe hitap ederken ağabey anlamında (Ercilasun 1993 a, 94; LS, 8-9) kadın da kocasına saygıyla hitap ederken *Sâdîk Äkä*, *İkrâm Äkä*, ... (Kuçkartay 1997, 260) şeklinde kullanılan bu kelime; Kerkük ağzında babaya veya dedeye hitapta kullanılır (KTS, 55).

Bundan başka, iki Türk lehçesi arasında, yakın akrabalık bildiren daha başka adlarda da ortaklıklar bulunmaktadır: Meselâ, Özbeklerde babanın erkek kardeşi-ne *ämäki*, annenin erkek kardeşineyse *täga* denmektedir (LS, 130-131; 152-153). Bunlar, Kerkük ağzında bazı ses değişimleriyle ‘*emmí*, *däyi*’ biçimlerinde söylenilir (KTS, 74). Söz konusu kelimeler her iki lehçede de hem akrabalık anlatmakta hem de hitapta kullanılmaktadır. Bu kelimelerin, yabancılara hitaptaki kullanım şekilleri de her iki Türkçede benzerdir. Söylediklerimizi şu örneklerle açıklamaya çalışalım:

Özbekler arasında akraba olmayan ve tanınmayan kişilere hitap ederken,

- *Ämäki bugün häftänij ķaysi küni?* (Amca, bugün günlerden hangi gün?) gibi bir cümle kurulurken (Kuçkartay 1997, 264) aynı soru Kerkük ağzında,

- ‘*Emmí bugiñ ne günüñ?* (Amca, bugün günlerden nedir?) biçiminde bir cümleyle ifade edilmektedir. Bundan başka, Kerkük'te aynı maksatla ‘*emmí*’ kelimesinin yanı sıra *däyi* kelimesinin de sıklıkla kullanıldığı görülür. Burada ekle-

1 Büyük anne anlamına gelen bu kelime Özbekler arasında *buvi* şeklinde de söylenir (bk. Kuçkartay 1997, 259).

memiz gereken bir husus da Kerkük ağzında *dāyi* kelimesi akraba olmayan ama tanındık kimseler için, isimden önce gelmek üzere, bir unvan olarak da kullanılır: *Dāyi Kādir*, *Dāyi Mīstāfa*, *Dāyi ‘Ēli* (Ali), ...

Türk kültüründe ailenin yerinin ne kadar önemli olduğu çok iyi bilinir. Bunda dolayısıdır ki Türk ailesinde fertler, birbirlerine hitap ederken sevgi ve saygıyı kalıcı kıalan bazı kalıplar geliştirmiştir, asırlarca da bu ifade kalıplarını kullanarak hem aile kurumunu ayakta tutmayı başarmış hem de varlıklarını sürdürmüştür. Bu bağlamda, her iki Türkçede de anne babanın, çocuklarına hitap ederken “oğlum, kızım” diye seslendikleri sıklıkla görülür. Bunun yanında, erkek çocuklara sevgiyle seslenirken Kerkük ağzında *aslan*, Özbek Türkçesinde ise *ärsläñ* (Kuçkartay 1997, 260) denir. Burada görülen ses değişimlerini de yukarıdaki gibi tarihî ve coğrafi sebeplere bağlamak mümkündür.

Aile fertlerinden karı kocanın birbirlerine hitapları ise her iki Türkçede oldukça çeşitli, taşıldığı anımlar bakımından da pek zengindir. Buna göre, Özbek ailelerinde erkek, karısına *āyāsi*, *āyisi* (annesi); kadın da kocasına *ādāsi*, *dādāsi* (babası) diye hitap etmektedir. Özbek Türkleri arasında bundan başka erkeğin, karısına büyük kızının adıyla; kadının da kocasına büyük oğlunun adıyla hitap etmesi söz konusudur (Kuçkartay 1997, 260). Bu hitap tarzlarıyla, karı koca arasındaki bağın çocuğa dayandığı sezdirilir (Kuçkartay 1997, 260). Kerkük ağzındaysa bu kullanım biraz daha güçlendirilerek ailenin en büyük erkek çocuğunun adını anarak erkek, karısına (*Şahap*) *nēnēsi*; kadın da kocasına (*Şahap*) *babāsi* biçiminde hitap etmektedir (Zabit 1964, 43). Erkeğin, karısına adıyla ve saygıyla hitap ettiği durumlarda ise her iki Türkçede, kadının adından sonra ”-han” ekinin getirildiği gözlenmektedir: *Selime-hāñ*, *Halime-hāñ* (Özb. T.) (Kuçkartay 1997, 260). / *Behiye-hāñ*, *Se ‘diye-hāñ* (Ker.).

Yukarıda verilen çeşitli akrabalık adları ve hitap örnekleri aile içinde saygı ve sevginin dışa vurumunun göstergeleridir. Türkler bu duyguları zaman içinde aile sınırlarının dışına da taşıarak hisim oldukları insanlara bile aralarındaki yanılılığı anlatan adlar vermişlerdir ki gözlemlerimize göre Türkçemiz bu yönden dünya dilleri arasında en zengin olanıdır, denebilir. Biz bu çalışmamızda hisimlik adalarımızdan yalnızca “*kuda*” üzerinde duracağız. Söz konusu kelime biraz farklı kullanımlara sahip olsa da ele aldığımız iki lehçede de görülmektedir. Buna göre, *kudā* Özbek Türkçesinde “*dünür*” anlamına gelirken (LS, 194-195) *dünür*lerin birbirine hitaplarında da kullanılır (Kuçkartay 1997, 261). Kelimenin, Kerkük ağzındaki kullanımı ise *kēyīn kuda* ikilemesiyle sınırlı olup erkek ve kadının her birinin diğerine göre akrabalari anlamına gelmektedir (KTS, 233).

Her iki Türk topluluğu, bir de kişilerin mesleklerini göz önünde tutarak hitap şekilleri geliştirmiştir. Karşılaştırdığımız iki Türkçede de bu amaçla kullanılan *usta*, *ustad* kelimelerinin ortak olduğu görülmektedir. Bu kelimelerden *usta* Kerkük ağzında daha çok zanaatkârlara, *ustad* ise öğretmenlere hitapta kullanılmaktadır. Özbekler arasında da durum farklı değildir. Ancak, bu kelimeler Kerkük

ağzında hitap kelimesi olmasının yanı sıra zanaatkârların ve öğretmenlerin adından ve önce unvan olarak da kullanılır: *Usta Yüsif, Usta Enwer, Usta Kerim; Ustad Nihad, Ustad Ehmed, Ustad Nazif, ...*

Özbek Türkleri ile Kerkük Türklerinin hitap biçimlerindeki ortaklıklar, benzerlikler yalnızca birtakım kelimelerde görülmemekte, Türkçenin ekleri de hitapta sıkça kullanılmaktadır:

Her iki Türkçede “-han”² eki yukarıdakinden başka, tanınmayan kadınlara saygıyla hitap ederken de kullanılmaktadır: *Eşe-han* (Ayşe Hanım), *Leyle-han*- (Ker.), *Selime-han* (Özb.T.) (Kuçkartay 1997, 258).

Sevgi, küçültme, acıma bildiren -ginä (Özb. T.) / -kana (Ker.) ekinin de her iki Türkçede aynı maksatla kullanıldığı görülmektedir:

- *Uzaq yol bälä-ginä-ni çartatib koydi.* (Özb. T.) “Uzun yol çocukçağızı yordu.” (Kuçkartay 1997, 259).

- *O bala-kana necədi?* (Ker.) “O çocukçağız nasıldır?”

- *käy* (Özb. T.) / -ka / -aka (Ker.)³ eki de her iki ağızda ortak ek olup kendinden küçük ve tanınmayan çocuklara sevgiyle hitap etmeye yarar:

- *Bälä-käy, velosipedni yolnij çetige çıkarib koy.* (Özb. T.) “Çocuk, bisikleti yoluñ kenarına çıkar.” (Kuçkartay 1997, 265)

- *Oğlan-aka ge bira.* (Ker.) “Ey oğlan, buraya gel.”

- *can* (Özb. T.) / *cān* (Ker.): Bu kelimenin kullanımında iki Türkçe arasında biraz farklılık görülmekle beraber her ikisinde de sevgi belirtir. Özbek Türkçesinde kelime ekleşerek hitap edilen kişinin adından sonra söylenilir (Kuçkartay 1997, 259, 265), Kerkük ağzında ise ekleşme görülmeyip kelime ünlem göreviyle küçük çocuklara karşı sevgi sözü olarak kullanılır. Kerkük'te bu kelimenin, böylesi bir biçimde, daha çok kadınlarca kullanıldığını da bilhassa belirtmek isteriz.

Bildirimizin bu bölümünde, iki Türk topluluğunda, insanların kendilerini tanıtmırken ve karşısındakine hitap ederken kullandıkları resmî künje sistemlerine de kısaca degejmeyi uygun gördük. Buna göre, Özbekistan'da Sovyetler döneminde, resmî dairelerde kişilerin baba adlarının sonuna Rusça ekler getirilmiş resmî kayıtlar bu şekilde tutulmuştur: *Äkräm Sälimoviç, Sälimä Näbiyevna, ...* Ancak son yıllarda, isimden sonra nesep adını anarak veya isme baba ismi ile birlikte “oğlu, kızı” kelimelerini ekleyerek künje kullanımının yaygınlaşlığı da görülmektedir: *Adil Polat, Kärim İkrämoglu, ...* (Kuçkartay 1997, 265). Kerkük'te ise durum epe-

2 Günay Karaağaç, akrabalık ve unvan bildiren bazı kelimelerin sık kullanılmamasından dolayı fazlaca yıprandığını, *han eme-si* tamlamasının da eriyerek *hanım* şekline dönüştüğünü bildirir. Özbek Türkçesi ve Kerkük ağzında görülen -han ekinin de böylesi bir ses olayından sonra ortaya çıktıığı söylenebilir (bk. G. Karaağaç 1989, 88).

3 Kerkük ağzında bu ekin ünsüzü kalın ünlü yanında da ince telaffuz edilir (Bayatlı 1996, 376).

yice farklıdır. Bu yörede Arap künye sistemi gereğince kişinin adı ile birlikte basının ve dedesinin adı anılarak künye oluşturulmakta, resmî kayıtlar bu yolla tutulmaktadır. Ancak, Kerkük'te birçok ailenin lakab(sülale adı) da bulunmakta, aileler toplumda bu lakaplarla tanınmaktadır (Hürmüzlü-Pamukçu 2005, 89-90; Saatçi 2009, 37-56). Irak Türkmenleri Türkiye'ye yerleşip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı olduklarında ise çoğu zaman lakaplarını soyadı olarak tescil ettirmektedirler. Bundan başka, Irak'ta, özellikle Saddam Hüseyin döneminde, yeni doğan çocuklara isim verme konusunda, Irak Türkleri bazı sıkıntılarla karşılaşmışlardır. O dönemde Irak Türklerinin, çocuklarına Türkçe isim vermeleri yasaklanmış; onlar da bu durum karşısında, çocuklarına, ya Kur'an-ı Kerim'den seçilen veya kaynağını İslam dininden alan adlar vermeye başlamışlardır. Bu tutum, bir tarafından Araplaştırma politikalarına karşı sessiz bir tepkiyi barındırırken diğer taraftan Irak Türklerinin, dili ve dini aynı derecede mukaddes gördüklerinin bir işaretidir, denebilir.

Bildirimizde incelediğimiz Özbek Türkçesi ile Kerkük ağızı akrabalık ve hitap kelimelerini Türkiye Türkçesiyle de karşılaştırdığımızda şu bulgulara ulaşılmaktadır:

ämäki (Özb. T.) ~*'emmi* (Ker.)⁴, gibi akrabalık anlatan kelimelerle *-ginä* (Özb. T.) / *-kana* (Ker.)⁵, *-käy* (Özb. T.) ~ *-ka* / *-aka* (Ker.) sevgi ve küçültme ekləri Türkiye Türkçesinde yaygın değildir.

Özbek Türkçesi ve Kerkük ağızında kadınlara hitapta kullanılan *-hân* (Özb. T.) ~ *-han* (Ker.) eki Türkiye Türkçesinde “hanım” biçiminde kullanılırken; *ustâ*, *ustâd* ve *can* kelimeleriyse Türkiye Türkçesinde benzer kullanım biçimleriyle yer almaktadır..

Dädä(Özb. T.) ~*dede*(Ker.), *buvi* (Özb. T.) ~*bibi* (Ker.), *mâmâ* (Özb. T.) ~ *mâma* (Ker.), *kudâ* (Özb. T.) ~*keyîn kuda*(Ker.), kelimeleri ise Türkiye Türkçesi ağızlarında bazı nüanslarla da olsa görülmektedir.⁶

Äkä (Özb. T.) ~ *ağa*(Ker.), *ärslân* (Özb. T.) ~*aslan* (Ker.), *tâga* (Özb. T.) ~ *dâyi* (Ker.) gibi kelimelerse Türkiye Türkçesinde de görülen hitap ve akrabalık kelimeleridir.

4 Karşılaştırdığımız bu iki lehçede “amca” anlamına gelen kelimeler Arapcadaki *'em* kelimesinin ses değişimlerine uğramış şekilleridir. *Amca* kelimesinin kökeni ve tarih boyunca geçirdiği ses değişimleri hakkında geniş bilgi edinmek için bk. Tekin 1960, 283-294.

5 Bir Oğuz grubu Türkçesi olan Kerkük ağızında görülen bu ek Kıpçak Türkçesine ait olup Eski Anadolu Türkçesi ve bugünkü Türkiye Türkçesinde görülmemektedir (Coşkun 2001, 599-614.).

6 Bu kelimelerin Anadolu ağızlarındaki karşılıkları için Türk Dil Kurumunca yayımlanan *Derleme Sözlüğü*'ne bakılmalıdır.

Sonuç

Bütün bu tespit ve değerlendirmelerden sonra da şunları söyleyebiliriz: Oğuz boylarından olan Irak Türklerinin Orta Asya'dan göç etmesi üzerinden uzun asırlar geçmesine, bu süreçte, ele aldığımız her iki lehçenin de farklı yabancı dillerin etkisinde kalmalarına rağmen Kerkük ağızı ile Özbek Türkçesindeki birçok akrabalık ve hitap kelimesi bugün dahi benzer anlamlar ve kullanım biçimleriyle yaşamaktadır. Hatta, Kerkük ağızındaki bazı akrabalık ve hitap kelimelerinin anlam ve kullanım bakımından Özbek Türkçesine, Türkiye Türkçesinden daha yakın olduğu da gözlemlenmektedir. Bu durum, milletimizin asırlarca kendisini bir arada tutan en önemli kültür unsuru olan dilini ve içinde barındırdığı kültür zenginliklerini bütün zorluklara rağmen yaşattığını ve millî varlığını geliştirek bugünlere taşıdığını göstermektedir.

KISALTMALAR:

- bk.** : Bakınız.
- Ker.** : Kerkük ağızı
- KTS** : Kerkük Türkçesi Sözlüğü (Habib Hürmüzlü)
- LS** : Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (Ahmet Bican Ercilasun)
- Nu.** : numara
- Özb. T.** : Özbek Türkçesi
- S.** : sayı
- s.** : sayfa
- Yay.** : Yayınları.

İŞARETLER :

- Ä, ä** : açık(geniş) e
- ā** : uzun a
- å** : a- o arası ses
- Ē, ē** : uzun e
- ǵ** : gayın ǵ
- һ** : ha җ
- һ** : hırıltılı h җ
- í** : i - i arası ses
- ң** : n - g arası ses
- ҝ** : art damak k'si җ
- ‘** : ayın ԑ
- ԝ** : çift dudak v'si

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2010), *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul.
- BAYATLI, H. Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, TDK Yay., Ankara.
- COŞKUN, Volkan (2001), “-ginä ve -rāq Eklerinin Tarihî Türk Şiveleri ve Özbek Türkçesinde Kullanışları”, *Türk dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Güz-II, S:12/2, s. 599-614.
- ERCİLASUN, A. Bican (1993a), “Türk Lehçelerinin Anlaşılmamasında Dikkat Edilecek Noktalar”, *Türk dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yay., Ankara, s. 76-99.
- _____ (1993b), “Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı”, *Türk dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yay., Ankara, s. 111-124.
- _____ (ve diğerleri) (1992), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara. (LS)
- HÜRMÜZLÜ, Erşat (2003), *E'l-Turkmân ve 'l-Vatani'l-İraki*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul. (EH)
- HÜRMÜZLÜ, Habib; PAMUKÇU, Ekrem (2005), *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*, Global Strateji Enstitüsü TİKV Yay., Ankara.
- HÜRMÜZLÜ, Habib (2003), *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul. (KTS)
- KARAAGAÇ, Günay (1989), “Dişilik veya Küçültme Ekleri mi?”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları V*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir.
- KUÇKARTAY, İristay (1997), “Özbeklerde Hitap Kültürü”, *Türk Dili*, Eylül, C. 1997/II, S. 549, s. 257-266.
- SAATÇİ, Suphi (2003), *Tarihten Günüümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Yay., İstanbul.
- _____ (2009), *Irak Türkmen Boyları ve Yerleşme Bölgeleri*, Kerkük Vakfı Yay., İstanbul.
- SAATÇİ, Önder (1999), *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesı*, Gazi Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. (Saatçi YLT)
- TEKİN, Talat (1960), “‘Amca’ ve ‘Teyze’ Kelimeleri Hakkında”, *TDAY Belleten 1960*, s. 283-294.
- YAMAN, Ertuğrul (1994), “Özbek Türkçesi Üzerine Birkaç Söz”, *Türk Dili*, Şubat, C. 1994/I, S. 506, s. 149-152.
- ZABİT, Şakir Sabır (1964), *Kekük'te İçtimai Hayat*, Zaman Basım Evi, Bağdat.